

РЕТРОСПЕКТИВА СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.88

Олександр ДЛУГОПОЛЬСЬКИЙ

АНГУС ДІТОН ПРО СПОЖИВАННЯ, ДОХОДИ ТА ЗАДОВОЛЕННЯ ВІД ЖИТТЯ

Обґрунтовано зміст і значення наукових пошуків Ангуса Дітона – лауреата Нобелівської премії з економіки 2015 р. – в контексті взаємозв'язку макро- і мікроекономіки. Акцентовано увагу на “парадоксі Дітона”, який полягає в тому, що обсяги споживання загалом змінюються не настільки різко, як коливаються сукупні доходи споживачів. Така ситуація пов'язана із тим, що агреговані дані про середній рівень доходів є доволі оманливим показником соціально-економічного розвитку країни, оскільки можлива ситуація як більш-менш рівномірного розподілу доходів, так і більш широкого відхилення доходів від середнього рівня, в результаті чого більша частина населення опиняється за межею бідності. Охарактеризовані погляди вченого стосовно змісту суб'єктивного добробуту, який оцінюється за двома параметрами: емоційний добробут, що апелює до щоденного досвіду людини і пов'язаний із інтенсивністю відчуттів радості, захоплення, тривоги, печалі, гніву; оцінка життя, що апелює до персонального відношення людини до нього. Обґрунтовано позицію дослідника щодо надання допомоги бідним країнам, яку він вважає деструктивною і такою, що не вирішує системних проблем бідності, а створює паразитарні настрої в суспільстві, що живе на донорські кошти. Загалом визначено роль наукових робіт вченого у встановленні глибинного взаємозв'язку між індивідуальними економічними рішеннями та їхніми наслідками для усєї економічної системи.

Ключові слова: “парадокс Дітона”, “парадокс Істерліна”, крива Престона, споживання, бідність, добробут, дивергенція, щастя, задоволення життям.

JEL: D120

Постановка проблеми. Протягом понад як 200 останніх років прогресу економічної науки можна виокремити три найважливіші етапи: 1) розвиток мікроекономіки як економіки локальних ринків (1850–1930-ті рр.); 2) розвиток макроекономіки як економіки агрегованих величин (1930–1980-ті рр.); 3) пошук мікрооснов макроекономіки як способу інтеграції моделей поведінки домогосподарств і фірм на локальних ринках із узагальненими даними (з середини 1970-х рр.). Саме мікроекономічним аспектам розвитку макроекономіки приділив особливу увагу в своїх наукових пошуках Нобелівський лауреат з економіки 2015 р. Ангус Дітон (Angus S. Deaton), фактично “ув'язавши” у єдине ціле студії з мікро- і макроекономіки. Ідея про необхідність економічного оцінювання саме від одиничного до загального стала основою його методології, яку вчений базував на мікропереписі домогосподарств із наступним агрегуванням отриманих даних.

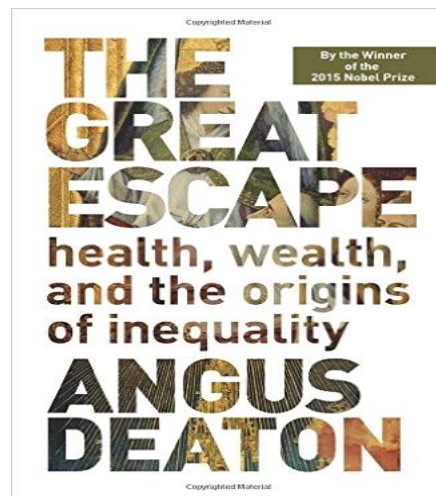
© Олександр Длугопольський, 2015.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведення ґрунтовного аналізу споживчої поведінки домогосподарств, суб'єктивної оцінки ними власного добробуту залежно від рівня доходів, стану здоров'я, взаємозв'язку мікроекономічних результатів анкетування споживачів з агрегованими параметрами на макрорівні неможливо уявити сьогодні без результатів наукових пошуків А. Дітона [1-35].

Постановка мети і завдань дослідження. Мета роботи полягає у з'ясуванні характеру взаємозв'язку добробуту домогосподарств із відчуттям задоволеності від життя, встановленні т. з. "межі щастя", чому до цього часу класичною політичною економією не приділялось уваги.

Виклад основного матеріалу. У 2015 р. Нобелівська премія з економіки присуджена британському і американському економісту Ангусу Дітону "за аналіз споживання, бідності та добробуту". У Нобелівському комітеті вченого відзначили за трьома основними напрямками: 1) розподіл витрат споживачами; 2) співвідношення між витратами і заощадженнями; 3) методи аналізу рівня бідності і добробуту в суспільстві.

Ангус Дітон (нар. 19.10.1945 р. у Единбурзі) – професор економіки та міжнародних відносин Школи суспільних та міжнародних відносин ім. В. Вільсона (Woodrow Wilson School of Public and International Affairs) і економічного факультету (Economics Department) Принстонського університету (США). Отримав ступінь бакалавра (1967 р.) і магістра (1971 р.) мистецтв, доктора філософії (1974 р.) у Кембриджському університеті (Великобританія). У 1967–1968 рр. працював у Банку Англії, 1976–1983 рр. – професор економетрики Брістольського університету, 1979–1980 рр. – запрошений професор, а з 1983 р. – штатний професор Принстонського університету, який входить у Лігу Плюща¹.

Ангус Дітон є дійсним членом Економетричного товариства (1979 р.), Американської академії мистецтв та науки (1992 р.), Британської академії (2001 р.), Королівської громади Единбургу (2010 р.), Американського філософського товариства (2014 р.), Національної академії наук (2015 р.), а також президентом Американської економічної асоціації (2009 р.). Основними його нагородами стали: 1) Stevenson Prize для дослідників-економістів від Кембриджського університету (1971 р.); 2) перша медаль

¹ Асоціація восьми найстаріших американських університетів із найбільшою кількістю нобелівських лауреатів та найкращою якістю освіти

Frisch від Econometric Society за кращу наукову статтю у журналі "Econometrica" (1978 р.); 3) медаль від Університету Хельсінкі (1981 р.); 4) John Kenneth Galbraith Award (2009 р.); 5) BBVA Foundation Frontiers of Knowledge Awards in Economics (2012 р.); 6) Leontief Prize for Advancing the Frontiers of Economic Thought (2014 р.); 7) Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel (2015 р.) [1].

Ангус Дітон також є почесним професором кількох університетів: University College of London (2007 р.), University of St. Andrews (2008 р.), Edinburgh University (2011 р.), University of Cyprus (2012 р.). Протягом 1991–2015 рр. отримав десяток грантів від National Science Foundation та National Institute of Aging на дослідження, пов'язані з майновою нерівністю та нерівністю за станом здоров'я, бідністю та суб'єктивною оцінкою добробуту [1]. Його розробки заклали основи нинішньої системи роботи міжнародних фінансових організацій як донорів країн, що розвиваються.

Публікаційну активність вченого можна розділити на кілька періодів:

1) 1970–1985-ті роки – моделювання поведінки домогосподарств, аналіз попиту споживачів залежно від змін в оподаткуванні, доходах, інфляційних очікувань [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9];

2) 1985–1995-ті роки – оцінка споживчих витрат, аналіз персональних заощаджень у країнах, що розвиваються [10; 11; 12; 13; 14];

3) 1995–2005-ті роки – дослідження нерівності в доходах, бідності серед різних груп населення в країнах, що розвиваються [15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22];

4) 2005–2015-ті роки – більш глибоке дослідження причин та наслідків бідності, аналіз взаємозв'язку економічного зростання та нерівності як за доходами, так і рівнем здоров'я населення, оцінка впливу особливостей харчування, а також сімейного стану на показники смертності [23; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 35].

Найбільш значущою працею А. Дітона стала книга "Велика втеча: здоров'я, багатство та джерела нерівності" [32], яка об'єднала попередній цикл робіт за 30 років. "Велика втеча" є однією з найкращих книг 2013 р. за версією Bloomberg/Businessweek та Forbes Magazine. У цій праці вчений на прикладі багатьох країн світу, абсолютно різних за рівнем та тривалістю життя, обґрунтував, що так звана "втеча від смерті та бідності" [32, с. 3], яка розпочалася близько 250 років тому, триває й зараз. "Велика дивергенція" за С. Хангтінгтоном [36] (або "Європейське диво" за Е. Джонсом [37]) призвела до того, що Західний світ подолав попередні обмеження зростання і у XIX ст. став найбільш розвинутою цивілізацією, затьмаривши Японію, Китай, Індію тощо (табл. 1). Так, якщо у 960-х рр. ВВП на особу Китаю у міжнародних доларах дещо

перевищував середньоєвропейський показник (\$450 проти \$422), то вже у 1820-х рр. цей розрив майже подвоївся не на користь Китаю (\$600 проти \$1090) [38, с.166].

Таблиця 1

**Велика дивергенція за ВВП на особу у Європі та Азії,
725-1850 (у міжнародних доларах 1990 р.) [40]**

Роки	Велика Британія	Нідерланди	Італія	Іспанія	Японія	Китай	Індія
725 р.	...	...	...	...	515	...	...
900 р.	...	...	...	...	507	...	...
980 р.	...	...	...	...	...	1247	...
1020 р.	...	...	...	...	...	1518	...
1050 р.	...	...	...	...	...	1458	...
1086 р.	754	...	...	...	...	1204	...
1120 р.	...	...	...	...	...	1063	...
1150 р.	...	...	...	...	479	...	...
1280 р.	679	...	...	957	552	...	...
1300 р.	755	...	1482	957	...	...	...
1348 р.	777	876	1376	1030	...	...	...
1400 р.	1090	1245	1601	885	...	960	...
1450 р.	1055	1432	1668	889	554	983	...
1500 р.	1114	1483	1403	889	...	1127	...
1570 р.	1143	1783	1337	990	...	968	...
1600 р.	1123	2372	1244	944	596	977	682
1650 р.	1110	2171	1271	820	622	...	638
1700 р.	1563	2403	1350	880	610	841	622
1750 р.	1710	2440	1403	910	640	685	573
1800 р.	2080	1752	1244	962	732	597	569
1850 р.	2997	2397	1350	1144	800	594	556

Згідно з А. Дітоном, матеріальний прогрес приводить до кращого і тривалішого життя, але й водночас поглиблює нерівність. “Економічне зростання стало двигуном міжнародної майнової нерівності” [32, с.5]. Знання про те, що паління небезпечно і призводить до смертельних хвороб, врятувало мільйони життів за останні п’ятдесят років, однак це стосувалось більш освічених, заможних осіб, які перші сформували розрив у стані здоров’я між багатими і бідними. Аналогічно до паління, ожиріння сьогодні є хворобою бідних, які через ефект “покарання за бідність” (poverty penalty)¹ [39] купують більше їжі (часто неякісної), ніж заможні верстви населення.

Вчений у поняття “добробут” заклав цілий комплекс характеристик, жодна з яких

¹ Бідні витрачають більше грошей на одиницю будь-якої споживаної продукції, тому що вони не в змозі закуповувати її оптом або в великій розфасовці, або заздалегідь, або у вдалий момент, або в потрібному місці. Бідні витрачають більше не тільки на одиницю однакової продукції, а й на виконання кожної функції, оскільки змушені купувати дешевші, неякісні речі, які швидше виходять з ладу. Бідні не в змозі планувати своє життя, тому вони, як правило, не можуть купити заздалегідь квиток, подорож та інші послуги – і тому купують їх дорожче. Якщо ж справа стосується позик, бідні платять найвищу ціну: ставки, прями й приховані, за споживчими, ломбардними і “зарплатними” кредитами часто доходять до ефективних сотень і тисяч відсотків річних.

не характеризує цю категорію окремо (наприклад, рівень доходів, ступінь свободи та автономії, рівень освіти, стан здоров'я, можливість брати участь у суспільному житті, гідність тощо). Нематеріальний актив "здоров'я" в А. Дітона стоїть на першому місці серед факторів, що забезпечують щастя, і лише наступну позицію обіймає "багатство". Допомогу бідним країнам він вважає деструктивною, оскільки вона не вирішує системних проблем і джерел бідності, натомість створює паразитарні настрої в суспільстві, що живе на донорські кошти. Приклад нинішньої України суттєво актуалізує цю проблему.

Нобелівський комітет особливо високо оцінив роботу А. Дітона у сфері побудови "майже ідеальної системи попиту" (разом із Дж. Мюльбауером), в якій визначається, як попит на окремих товар залежить від рівня цін, динаміки доходів споживачів та різних демографічних факторів (соціальний статус, вік тощо). Складна система рівнянь, розроблена вченими, дає змогу передбачати, як ті чи інші заходи економічної політики (зокрема, зниження/підвищення податків на одні товари і введення субсидій на інші) відобразяться не лише на споживанні цих товарних груп споживачами, а й на сукупному попиті в усій економіці. Такі дослідження є винятково важливими для т. з. "відповідальних урядів" розвинутих країн світу, які перед тим, як починати змінювати податки на доходи окремих груп населення або податки на певні види товарів (зокрема, ПДВ, акциз), здійснюють прогноз впливу таких заходів на рівень добробуту різних соціальних верств населення.

Вчений сформулював парадокс, що отримав його ім'я ("парадокс Дітона"), який полягає у тому, що обсяги споживання загалом змінюються не настільки різко, як коливаються сукупні доходи споживачів. Така ситуація пов'язана із тим, що агреговані дані про середній рівень доходів є доволі оманливим показником соціально-економічного розвитку країни, оскільки можлива ситуація як більш-менш рівномірного розподілу доходів (наприклад, Скандинавські країни), так і ширше відхилення доходів від середнього рівня, в результаті чого більша частина населення опиняється за межею бідності (наприклад, Україна, Молдова). Його висновок вступає у протиріччя з гіпотезами на основі раціональних очікувань, однак вчений наголошував, що розв'язок цього парадоксу полягає у недосконалому агрегованих даних, оскільки для кращого розуміння макроекономічних процесів доцільно розглядати динаміку індивідуальних доходів та споживчих рішень на макрорівні.

На основі дослідження міжнародних даних А. Дітон довів, що межа бідності не може бути однаковою для усіх країн і виражатися показником мінімального доходу, оскільки важливо враховувати щоденні потреби людей у кілокалоріях, а також вивчати, на придбання яких саме продуктів харчування спрямовують свої доходи домашні господарства (суттєва різниця по країнах світу). Розрахунок середнього доходу на людину є недосконалим і з тієї причини, що діти споживають значно менше продуктів, ніж дорослі (30–40% від споживання дорослої людини). Отже, в країнах з високим рівнем народжуваності діти становлять більшу частину населення, занижуючи середньостатистичну суму доходу на людину, що призводить до некоректної оцінки бідності. Також в міру того, як суспільство розвивається, знижується народжуваність, багатодітних сімей стає менше, що відображається на структурі споживання.

Безліч своїх гіпотез і висновків А. Дітон базував на т. з. "кривій Престона", що отримала ім'я американського соціолога С. Престона (Samuel H. Preston), який у 1975 р. встановив зв'язок ВВП на особу та середньої очікуваної тривалості життя по країнах світу (рис. 1).

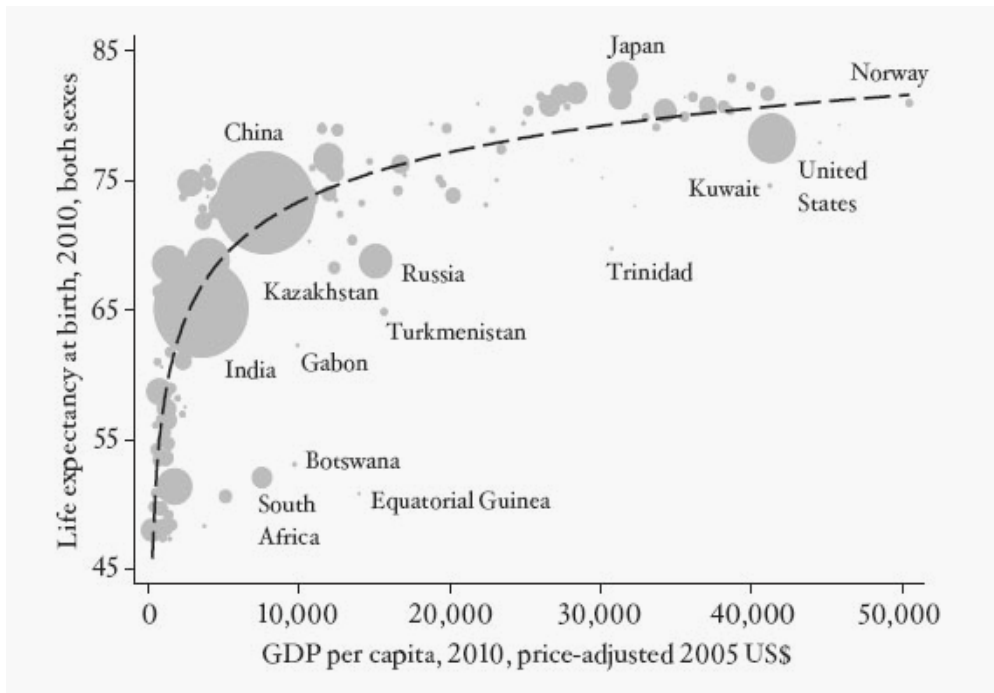

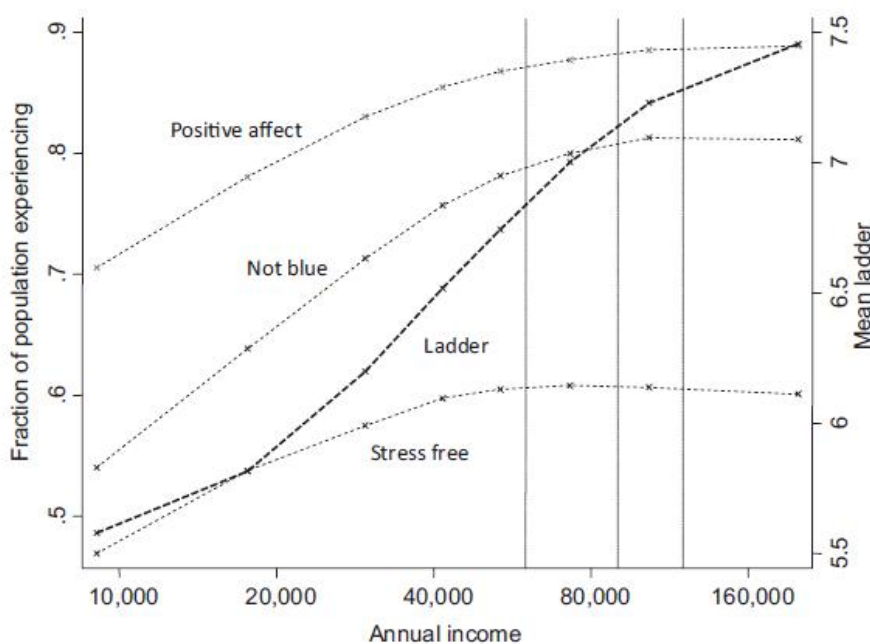
Рис. 1. Крива Престона у 2010 р. [32, с. 37]

У своїй праці, написаній разом із іншим Нобелівським лауреатом з економіки (2002 р.), засновником поведінкових фінансів Д. Канеманом (Daniel Kahneman) [30], А. Дітон доводить, що суб'єктивний добробут людини оцінюється за двома параметрами: 1) емоційний (гедоністичний) добробут, що апелює до щоденного досвіду людини і пов'язаний із інтенсивністю відчуттів радості, захоплення, тривоги, печалі, гніву (тобто усього того, що робить життя приємним чи неприємним); 2) персональна оцінка життя, що апелює до ставлення людини до свого життя. Вчені проаналізували результати анкетування понад 450 тис. респондентів у США протягом 2008–2009 рр. за допомогою Gallup-Healthways Well-Being Index (GHWBI), розробленого Gallup Organization, за цими двома параметрами, і дійшли висновку, що емоційний добробут, оцінений на основі запитань щодо вчорашнього емоційного досвіду респондентів, та персональна оцінка життя, проаналізована на основі Cantril's Self-Anchoring Scale [41; 42], залежать від різних факторів. Так, зростання рівня доходу та освіти підвищують самооцінку якості власного життя респондентами, але лише частково покращують їх емоційний стан. Водночас на емоційний стан більшою мірою впливають стан власного здоров'я та наявність згубних звичок. Це пояснюється тим, що "високі доходи приносять задоволеність життям, проте не дарують щастя, тоді як низькі доходи асоціюються з низькою оцінкою життя та пригніченим емоційним станом". Встановлена грошова межа щастя – \$75 тис. на рік¹, після досягнення якої суттєвого впливу на відчуття щастя гроші не справляють ("high income buys life satisfaction but not happiness").

¹ Для відчуття щастя американській родині потрібно сума \$75 тис. на рік, яка дозволяє покривати базові соціальні потреби: охорона здоров'я, спорт, утримання житла, харчування, навчання дітей, подорожі.

Для отримання таких результатів була використана Cantril's Self-Anchoring Scale, що дозволяє закласти відповіді респондентів щодо оцінки власного життя у специфічну сходинкову шкалу (ladder scale), в якій 0 присвоюється відповідям типу “найгірше життя для мене”, а 10 – “найкраще життя для мене”. Вчені довели, що зростання доходів у абсолютному розмірі має менший ефект, ніж у відносному. Так, збільшення доходу на \$100 для фінансиста з Уолл-Стріт і аналогічне зростання доходу індивіда, який отримує мінімальну зарплату, спричинятиме різні наслідки як для цих осіб, так і для оцінки ними параметрів суб'єктивного добробуту. Однак одночасне подвоєння їх доходів буде мати зовсім іншу оцінку.

Рис. 2 ілюструє залежність суб'єктивного добробуту від рівня доходів домогосподарств. Вісім груп домогосподарств за рівнем доходів аналізуються за трьома аспектами емоційного добробуту (позитивний – positive affect, негативний – blue affect та стрес – stress) та за індикатором “Cantril ladder” персональної оцінки життя. Отже, на рис. 2 вищі значення “positive affect”, “not blue” та “stress free” кореспондуються із кращим психологічним станом людини. Графічно рис. 2 демонструє, що для людей із нижчим рівнем доходів гроші мають велике значення для підтримки їх позитивного емоційного стану та якісної персональної оцінки життя, тоді як за межею \$75 тис. подальше зростання доходів вже не призводить до відчутних змін у емоційному добробуті громадян (перестає бути шляхом до щастя чи нещастя і стресу).

Рис. 2. Складові емоційного добробуту та персональна оцінка життя залежно від рівня доходів домогосподарств у США [30, с.16491]

Табл. 2 додатково показує, що для громадян із місячним доходом менше \$1 тис. (до цієї групи належать приблизно 10% американців), відчуття смутку та турботи загострені порівняно із тими, чиї доходи дорівнюють або перевищують \$3 тис. (близько 2/3 населення США). Найбільше негативні відчуття фіксуються особами із головним

болем (майже 70% респондентів із низькими доходами і 38% із доходами понад \$3 тис.), самотніми (59% та 32% відповідно) та розлученими (51% та 25% відповідно).

Фактично вчені відштовхувалися у своїх дослідженнях від т. з. “парадоксу Істерліна” [43]. Так, на початку 1970 р. американський економіст і демограф Р. Істерлін (Richard A. Easterlin) визначив, що рівень задоволеності життям зростає разом із доходом лише у тих осіб, в кого дохід є доволі низьким. Коли дохід досягає середньо-статистичного рівня на душу населення в розвинених країнах, подальше зростання доходу практично не призводить до зростання щастя. Проте у сучасних публікаціях на цю тему Е. Дінгера, Л. Тея та С. Оїші [44] цей парадокс був розв’язаний, оскільки вчені обґрунтували, що зростання доходів буде впливати на рівень щастя за умови, що прагнення і бажання людини не будуть зростати іще швидше (людина повинна бути оптимістом, не мати захмарних бажань та мати можливість придбати для себе достатню кількість різноманітних речей).

Таблиця 2

**Загальний % осіб, які відмічають загострення відчуттів смутку та турботи
(за станами та рівнем доходів) [30, с.16492]**

	Дохід < \$1000 / міс. (10% американців)			Дохід ≥ \$3000 / міс. (65% американців)		
	Ні	Так	Різниця	Ні	Так	Різниця
Розлучені	44,3	50,5	6,2	20,5	24,4	3,9
Самотні	44,0	58,9	14,9	20,5	31,5	11,0
Люди з головним болем	38,0	69,5	31,6	18,9	38,4	19,5
Люди з астмою	33,1	40,8	7,8	18,0	21,6	3,6
Люди після weekend	46,6	44,5	-2,1	22,3	17,1	-5,2

Несподіваним для самого А. Дітона стало встановлення прямої залежності між відчуттям добробуту американців і динамікою індексу акцій S&P500, незважаючи на те, що більшість громадян США не володіють портфелями відповідних цінних паперів. Така залежність вченим пояснюється тим, що індекс S&P500 був найбільш яскравим індикатором стану колективної свідомості американців під впливом новин ЗМІ (аналогічно для українців – курс долара).

У іншій праці [33], написаній у співавторстві із А. Стоуном (Arthur A. Stone), вчений досліджує рівень задоволеності життям людей, які проживають вдома з дітьми і без. Незважаючи на численні емпіричні дослідження, які доводять, що люди, які проживають окремо від дітей, є більш щасливими ніж ті, що живуть разом [45; 46], вчені на основі аналізу опитувань близько 1,8 млн. американських сімей усіх вікових груп сформулювали висновок про те, що такої залежності не існує. Просто батьки, що проживають разом із дітьми, переживають масу як позитивних, так і негативних емоцій одночасно (значно більше й тих, й інших, ніж особи, що живуть окремо). Таким чином, висновок А. Дітона зводиться до того, що якщо люди свідомо обрали роль батьків, або свідомо шлях childfree, то немає абсолютно ніяких підстав стверджувати, що одна група буде відчувати більше позитиву чи негативу за іншу.

З табл. 3, яка демонструє дані вибірки по 161 країні світу за 2006–2012 рр., видно, що у високофертильних регіонах, де поширені багатодітні сім’ї, люди, які проживають разом із дітьми, тяжіють до оцінки свого рівня добробуту як низького, тоді як в регіонах із низьким рівнем фертильності люди, що проживають разом із дітьми, відмічають вищий рівень суб’єктивного добробуту.

Таблиця 3

Рівень задоволеності життям за регіонами світу у сім'ях,
де діти проживають разом із батьками [33, с.1331]

	Позитивний ефект		Негативний ефект	
	Усі вікові групи	34-46	Усі вікові групи	34-46
Світ загалом	0,014	0,016	0,021	0,005
Африка	0,000	0,010	0,001	-0,007
Східна Азія	0,111	0,025	0,033	0,016
Середній Схід	-0,001	0,003	0,020	0,013
Південна Азія	-0,012	-0,012	0,022	0,015
Латинська Америка і Карибський басейн	-0,004	-0,020	0,025	0,019
Екс-комуністичні ¹	0,053	0,045	0,014	-0,003
Північна Європа ²	0,028	0,039	0,053	0,000
Південна Європа ³	0,037	0,040	0,039	-0,004
Англомовні країни ⁴	0,016	0,043	0,065	0,016

У роботі [47] А. Дітон вивчав механізм гендерної дискримінації в сім'ях. Відомо, що в деяких суспільствах народження хлопчика є бажанішим за народження дівчинки і, можливо, надалі призводить до різного ставлення до синів і дочок. Вчений запропонував використовувати дані регулярних опитувань домогосподарств щодо обсягів споживання для оцінки того, наскільки дискримінують у сім'ях дівчат. Згідно з його гіпотезою, якщо дискримінація в середині сім'ї існує, то народження дівчинки не повинно спричиняти зниження споживання сім'єю "дорослих" товарів (алкоголь, тютюн, одяг тощо) тією мірою, якою це відбувається при народженні хлопчика. Протестувавши цю гіпотезу на даних багатьох країн, що розвиваються, А. Дітон не знайшов помітних відмінностей у паттернах споживання сімей при народженні дітей різної статі.

Ще одна колективна праця А. Дітона та А. Стоуна [48] сповнена низки парадоксальних результатів. По-перше, вищий рівень релігійності штату корелюється із вищим ступенем суб'єктивного добробуту, соціального капіталу, а також більшим масштабом соціальних патологій (злочинність, розлучення, венеричні хвороби, підліткова вагітність). Вчені пояснюють це тим, що висока релігійність у неблагополучних регіонах США є радше не причиною, а наслідком, реакцією на вороже зовнішнє середовище. Міжкраїнний аналіз також підтверджує думку вчених про те, що "релігійність" нації негативно корелює із рівнем життя. Так, на запитання "Чи є релігія важливою частиною вашого щоденного життя?" дають позитивну відповідь до 98% населення Єгипту, Нігеру, Шрі-Ланки, Бангладеш, Сомалі, Малаві, а у Швеції, Естонії, Данії на це питання відповідають "так" менше 20% населення [48, с.594]. У США різниця між штатами є достатньо суттєвою – від 41% у Вермонті до 87% у Міссісіпі (середній показник релігійності – 66%). Релігія фактично заміщає державу у країнах, уражених хронічними епідеміями та бідністю. По-друге, емпіричним шляхом було спростовано висновки кількох досліджень про те, що на відчуття задоволеності життям більшою мірою впливає рівень індивідуального доходу, ніж середнього доходу

¹ Східна Європа, Росія, Центральна Азія.

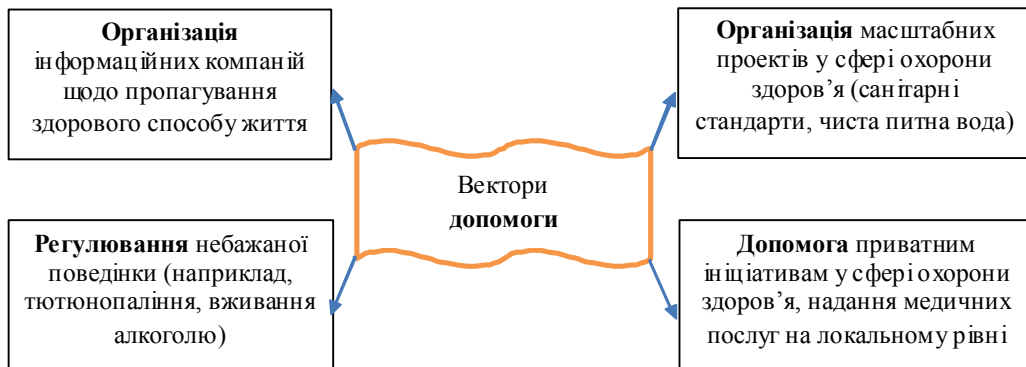
² Німеччина, Франція, Нідерланди, Бельгія, Швеція, Данія, Австрія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія, Люксембург, Швейцарія.

³ Іспанія, Італія, Греція, Мальта, Португалія, Кіпр.

⁴ США, Канада, Великобританія, Ірландія, Австралія, Нова Зеландія.

в межах певної адміністративно-територіальної одиниці. Вчені довели, що проживання у більш заможних регіонах країни відкриває громадянам доступ до більш якісних суспільних благ (парки, школи, бібліотеки, музеї), культурного середовища, формує відчуття безпеки і захисту (позитивний ефект спіловеру), на відміну від ситуації, коли багаті індивіди проживають у регіонах, де середній рівень життя значно нижчий за їх особистий [48, с. 593]. Це, навпаки, змушує заможних осіб вживати додаткових заходів безпеки, турбуватися про збереження власного добробуту тощо. Ці висновки є додатковим доказом “теорії розбитих вікон” Дж. Вілсона та Дж. Келлінґа [49]. По-третє, вища гендерна автономія жінок асоціюється із падінням їхньої оцінки власного добробуту. Так, якщо запитання сформулювати “Чи приносить ваша свобода щастя?”, більшість жінок декларують значно вищий рівень задоволеності життям, ніж у випадку простого запитання без фокусування на гендерній рівності. По-четверте, в процесі анкетування встановлено, що пари, які мають дітей, демонструють нижчу задоволеність життям, ніж їх бездітні колеги, хоча завжди запевняють дослідників, що діти приносять їм щастя і радість.

А. Дітон у своїх дослідженнях розв’инчав концепцію “пастки бідності”, згідно з якою у країнах з низьким рівнем доходів низька забезпеченість переважної більшості населення продуктами харчування породжує низьку продуктивність праці і визначає рівень їх життя. Майже єдиним джерелом допомоги таким країнам тривалий час визнавалися зарубіжні донорські кошти. Однак вчений довів, що рівень економічного розвитку не залежить від якості харчування. Причинно-наслідковий зв’язок є зворотнім – низький рівень доходів породжує і погане харчування, і високу захворюваність населення. Тоді як в міру економічного розвитку, зростання рівня освіти, впровадження сучасних технологій, продуктивність праці збільшується навіть за поганого харчування (яке неминуче покращується як і споживання загалом). Це дуже важливо в практичному сенсі, оскільки безліч програм зарубіжної допомоги бідним країнам передбачають саме пряме постачання продовольства, яке просто є вигідними для сільгоспвиробників з багатих країн.

Рис. 3. Напрямки міжнародної та державної допомоги бідним країнам

Кращою зарубіжною допомогою вчений вважає поширення у бідних країнах знань про елементарні принципи медицини та соціальної гігієни, а також програми формальної і неформальної освіти (рис. 3). Країни повинні покладатись на результати власного соціально-економічного розвитку, формування в них необхідних соціальних інститутів та інфраструктури. Уряди таких країн повинні залежати не від зарубіжних донорів, а

від власного населення, яке здатне оцінити ефективність їх роботи в контексті подолання бідності та економічного зростання¹.

Висновок. Роботи А. Дітона мали суттєвий вплив на мікро- та макроекономіку, зокрема економіку зростання, споживання та нерівності, оскільки підкреслили тісний глибинний взаємозв'язок між індивідуальними економічними рішеннями та їхніми наслідками для усєї економічної системи, зайвий раз ілюструючи факт того, що економіка є наукою про вибір. Результати його досліджень отримали не лише широке визнання у наукових колах, але й застосування у практиці державної політики у сфері економічного регулювання та міжнародної донорської допомоги. З присудженням Нобелівської премії А. Дітону економіка як наука остаточно здійснила перехід в епоху, де макроекономічні дослідження більше неможливі без мікропідстав, без урахування усєї багатогранності життя та міждисциплінарності наукових пошуків.

Література

1. Deaton, Angus, CV, October 2015. Retrieved from <http://www.scholar.princeton.edu/deaton/biocv/cv>.
2. Deaton, A., Wigley, K. J. (1971). Econometric Models for the Personal Sector // *Bulletin of the Oxford University Institute of Economics and Statistics*, Vol. 33(2), 81–91.
3. Deaton, A. (1972). Wealth Effects on Consumption in a Modified Life-Cycle Model // *Review of Economic Studies*, Vol. 39, 55–67.
4. Deaton, A. (1975). The Measurement of Income and Price Elasticities // *European Economic Review*, Vol. 7, 261–274.
5. Deaton, A. (1977). Involuntary Savings through Unanticipated Inflation // *American Economic Review*, Vol. 67, 899–910.
6. Deaton, A. (1977). Equity, Efficiency and the Structure of Indirect Taxation // *Journal of Public Economics*, Vol. 8, 299–312.
7. Deaton, A. (1979). The Distance Function and Consumer Behaviour with Applications to Index Numbers and Optimal Taxation // *Review of Economic Studies*, Vol. 46, 391–405.
8. Deaton, A. (1981). Optimal Taxation and the Structure of Preferences // *Econometrica*, Vol. 49, 1245–1260.
9. Deaton, A. (1983). An Explicit Solution to an Optimal tax Problem // *Journal of Public Economics*, Vol. 20, 333–346.
10. Deaton, A. (1987). Life-Cycle Models of Consumption: Is the Evidence Consistent with the Theory?, in T. Bewley (ed.) *Advances in Econometrics*. New York: Cambridge University Press.
11. Deaton, A. (1989). Reflections on Empirical Microeconomics // *Economic Record*, March, 73–76.
12. Deaton, A. (1990). Savings in Developing Countries: Theory and Review // *World Bank Economic Review*, 61–96.
13. Deaton, A. (1992). Savings and Income Smoothing in the Cote d'Ivoire // *Journal of African Economies*, Vol. 1, 1–24.
14. Deaton, A., Dwayne, B. (1993). Household Welfare and the Pricing of Cocoa and Coffee in Cote d'Ivoire: Lessons from the Living Standards Surveys // *World Bank Economic Review*, Vol. 7(3), 293–318.

¹ Необхідно стимулювати підвищення ефективності та дієздатності самої держави, а не спиратися на допомогу донорів (паразитування на зовнішніх ін'єкціях).

15. Deaton, A., Paxson, Ch. (1995). Saving, Inequality and Aging: an East Asian Perspective // *Asia-Pacific Economic Review*. Vol. 1(1), 7–19.
16. Deaton, A., Paxson, Ch. (1998). Aging and Inequality in Income and Health // *American Economic Review Papers and Proceedings*, Vol. 88(2), 248–253.
17. Deaton, A., Paxson, Ch. (1998). Measuring Poverty Among the Elderly, in D. Wise (ed.) *Inquiries in the Economics of Aging*. Chicago: University of Chicago Press for NBER, 169–204.
18. Deaton, A., Paxson, Ch. (2000). Growth and Saving Among Individuals and Households // *Review of Economics and Statistics*, Vol. 82(2), 212–225.
19. Deaton, A., Ravallion, M., Srinivasan, T.N. (2001). Counting the World's Poor: Problems and Possible Solutions // *World Bank Research Observer*, Vol. 16(2), 125–147.
20. Deaton, A., Dreze, J. (2002). Poverty and Inequality in India: a Reexamination // *Economic and Political Weekly*, September 7, 3729–3748.
21. Deaton, A. (2003). Prices and Poverty in India, 1987–2000 // *Economic and Political Weekly*, January 25, 362–368.
22. Deaton, A., Case, A. (2005). Health and Wealth Among the Poor: India and South Africa Compared // *American Economic Review Papers and Proceedings*, Vol. 95, 229–233.
23. Deaton, A., Cutler, D., Lleras-Muney, A. (2006). The Determinants of Mortality // *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 20(3), 97–120.
24. Deaton, A. (2007). Height, Health and Development // *Proceedings of the National Academies of Science*, Vol. 104(33), 13232–13237.
25. Deaton, A. (2008). Income, Health and Wellbeing Around the World: Evidence from the Gallup World Poll // *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 22(2), 53–72.
26. Deaton, A., Dreze, J. (2009). Food and Nutrition in India: Facts and Interpretations // *Economic and Political Weekly*, Vol. 44(7), 42–65.
27. Deaton, A., Arora, R. (2009). Life at the Top: the Benefits of Height // *Economics and Human Biology*, Vol. 7(2), 133–136.
28. Deaton, A., Bozzoli, C., Quintana-Domeque, C. (2009). Child Mortality and Adult Height // *Demography*, Vol. 46(4), 647–669.
29. Deaton, A. (2010). Understanding the Mechanism of Economic Development // *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 24(3), 3–16.
30. Kahneman, D., Deaton, A. (2010). High Income Improves Evaluation of Life but not Emotional Wellbeing // *Proceedings of the National Academies of Science*, Vol. 107(38), 16489–16493.
31. Deaton, A. (2011). Aging, Religion and Health, in D.A. Wise (ed.) *Explorations in the Economics of Aging*. Chicago University Press, 237–262.
32. Deaton, A. (2013). *The Great Escape: Health, Wealth and the Origins of Inequality*. Princeton: Princeton University Press. 361 p.
33. Deaton, A., Stone, A. (2014). Evaluative and Hedonic Wellbeing Among those with and without Children at Home // *Proceedings of the National Academies of Science*, Vol. 111(4), 1328–1333.
34. Deaton, A., Steptoe, A., Stone A. (2014). Subjective Wellbeing, Health and Ageing // *The Lancet*, Vol. 384(9955), 640–648.
35. Case, A., Deaton, A. (2015). Suicide, Age and Wellbeing: an Empirical Investigation // *NBER Working Paper*, Vol. 21279.

36. Andre, F. (2001). *Review of The Great Divergence // Journal of Asian Studies*, Vol. 60(1), 180–182.
37. Eric, J. (2003). *The European Miracle: Environments, Economies and Geopolitics in the History of Europe and Asia*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
38. Voigtlander, N., Voth, H.-J. (2013). Gifts of Mars: Warfare and Europe's Early Rise to Riches // *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 27(4), 165–186.
39. Prahalad, C. K. (2004). *The Fortune at the Bottom of the Pyramid*. Upper Saddle River, NJ: Wharton School Publisher.
40. Bassino, J.-P., Broadberry, S., Fukao, K., Gupta, B., Takashima, M. (2014). Japan and the Great Divergence, 725 to 1874. Retrieved from <http://www.voxeu.org/article>.
41. Understanding How Gallup Uses the Cantril Scale. Retrieved from <http://www.gallup.com/poll/122453>.
42. Cantril, H. (1965). *The Pattern of Human Concerns*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
43. Easterlin, R. A. (1974). Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence. in P.A. David and M.W. Reder (ed.), *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz*. New York: Academic Press.
44. Diener, E., Tay, L., Oishi, S. (2013). Rising Income and the Subjective Well-Being of Nations // *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 104(2), 267–276.
45. Hansen, T. (2012). Parenthood and Happiness: a Review of Folk Theories versus Empirical Evidence // *Social Indicator Results*, Vol. 108(1), 29–64.
46. Stanca, L. (2012). Suffer the Little Children: Measuring the Effect of Parenthood on Well-Being Worldwide // *Journal of Economic Behaviour Organization*, Vol. 81(3), 742–750.
47. Deaton, A. (1989). Looking for Boy-Girl Discrimination in Household Expenditure Data // *The World Bank Economic Review*, Vol. 3(1), 1–15.
48. Deaton, A., Stone, A. (2013). Two Happiness Puzzles: Economic Analysis of Subjective Well-Being // *American Economic Review: Papers & Proceedings*, Vol. 103(3), 591–597.
49. Wilson, J. Q., Kelling, G. L. (1982). Broken Windows. Retrieved from <http://www.manhattan-institute.org>.

References

1. Deaton, Angus, CV, October 2015. Retrieved from <http://www.scholar.princeton.edu/deaton/biocv/cv>.
2. Deaton, A., Wigley, K. J. (1971). Econometric Models for the Personal Sector // *Bulletin of the Oxford University Institute of Economics and Statistics*, Vol. 33(2), 81–91.
3. Deaton, A. (1972). Wealth Effects on Consumption in a Modified Life-Cycle Model // *Review of Economic Studies*, Vol. 39, 55–67.
4. Deaton, A. (1975). The Measurement of Income and Price Elasticities // *European Economic Review*, Vol. 7, 261–274.
5. Deaton, A. (1977). Involuntary Savings through Unanticipated Inflation // *American Economic Review*, Vol. 67, 899–910.
6. Deaton, A. (1977). Equity, Efficiency and the Structure of Indirect Taxation // *Journal of Public Economics*, Vol. 8, 299–312.

7. Deaton, A. (1979). The Distance Function and Consumer Behaviour with Applications to Index Numbers and Optimal Taxation // *Review of Economic Studies*, Vol. 46, 391–405.
8. Deaton, A. (1981). Optimal Taxation and the Structure of Preferences // *Econometrica*, Vol. 49, 1245–1260.
9. Deaton, A. (1983). An Explicit Solution to an Optimal tax Problem // *Journal of Public Economics*, Vol. 20, 333–346.
10. Deaton, A. (1987). Life-Cycle Models of Consumption: Is the Evidence Consistent with the Theory?, in T.Bewley (ed.) *Advances in Econometrics*. New York: Cambridge University Press.
11. Deaton, A. (1989). Reflections on Empirical Microeconomics // *Economic Record*, March, 73–76.
12. Deaton, A. (1990). Savings in Developing Countries: Theory and Review // *World Bank Economic Review*, 61–96.
13. Deaton, A. (1992). Savings and Income Smoothing in the Cote d'Ivoire // *Journal of African Economies*, Vol. 1, 1–24.
14. Deaton, A., Dwayne, B. (1993). Household Welfare and the Pricing of Cocoa and Coffee in Cote d'Ivoire: Lessons from the Living Standards Surveys // *World Bank Economic Review*, Vol. 7(3), 293–318.
15. Deaton, A., Paxson, Ch. (1995). Saving, Inequality and Aging: an East Asian Perspective // *Asia-Pacific Economic Review*. Vol. 1(1), 7–19.
16. Deaton, A., Paxson, Ch. (1998). Aging and Inequality in Income and Health // *American Economic Review Papers and Proceedings*, Vol. 88(2), 248–253.
17. Deaton, A., Paxson, Ch. (1998). Measuring Poverty Among the Elderly, in D.Wise (ed.) *Inquiries in the Economic of Aging*. Chicago: University of Chicago Press for NBER, 169–204.
18. Deaton, A., Paxson, Ch. (2000). Growth and Saving Among Individuals and Households // *Review of Economics and Statistics*, Vol. 82(2), 212–225.
19. Deaton, A., Ravallion, M., Srinivasan, T.N. (2001). Counting the World's Poor: Problems and Possible Solutions // *World Bank Research Observer*, Vol. 16(2), 125–147.
20. Deaton, A., Dreze, J. (2002). Poverty and Inequality in India: a Reexamination // *Economic and Political Weekly*, September 7, 3729–3748.
21. Deaton, A. (2003). Prices and Poverty in India, 1987–2000 // *Economic and Political Weekly*, January 25, 362–368.
22. Deaton, A., Case, A. (2005). Health and Wealth Among the Poor: India and South Africa Compared // *American Economic Review Papers and Proceedings*, Vol. 95, 229–233.
23. Deaton, A., Cutler, D., Lleras-Muney, A. (2006). The Determinants of Mortality // *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 20(3), 97–120.
24. Deaton, A. (2007). Height, Health and Development // *Proceedings of the National Academies of Science*, Vol. 104(33), 13232–13237.
25. Deaton, A. (2008). Income, Health and Wellbeing Around the World: Evidence from the Gallup World Poll // *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 22(2), 53–72.
26. Deaton, A., Dreze, J. (2009). Food and Nutrition in India: Facts and Interpretations // *Economic and Political Weekly*, Vol. 44(7), 42–65.
27. Deaton, A., Arora, R. (2009). Life at the Top: the Benefits of Height // *Economics and Human Biology*, Vol. 7(2), 133–136.

28. Deaton, A., Bozzoli, C., Quintana-Domeque, C. (2009). Child Mortality and Adult Height // *Demography*, Vol. 46(4), 647–669.
29. Deaton, A. (2010). Understanding the Mechanism of Economic Development // *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 24(3), 3–16.
30. Kahneman, D., Deaton, A. (2010). High Income Improves Evaluation of Life but not Emotional Wellbeing // *Proceedings of the National Academies of Science*, Vol. 107(38), 16489–16493.
31. Deaton, A. (2011). Aging, Religion and Health, in D.A.Wise (ed.) *Explorations in the Economics of Aging*. Chicago University Press, 237–262.
32. Deaton, A. (2013). *The Great Escape: Health, Wealth and the Origins of Inequality*. Princeton: Princeton University Press. 361 p.
33. Deaton, A., Stone, A. (2014). Evaluative and Hedonic Wellbeing Among those with and without Children at Home // *Proceedings of the National Academies of Science*, Vol. 111(4), 1328–1333.
34. Deaton, A., Steptoe, A., Stone A. (2014). Subjective Wellbeing, Health and Ageing // *The Lancet*, Vol. 384(9955), 640–648.
35. Case, A., Deaton, A. (2015). Suicide, Age and Wellbeing: an Empirical Investigation // *NBER Working Paper*, Vol. 21279.
36. Andre, F. (2001). Review of *The Great Divergence* // *Journal of Asian Studies*, Vol. 60(1), 180–182.
37. Eric, J. (2003). *The European Miracle: Environments, Economies and Geopolitics in the History of Europe and Asia*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
38. Voigtlander, N., Voth, H.-J. (2013). Gifts of Mars: Warfare and Europe's Early Rise to Riches // *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 27(4), 165–186.
39. Prahalad, C. K. (2004). *The Fortune at the Bottom of the Pyramid*. Upper Saddle River, NJ: Wharton School Publisher.
40. Bassino, J.-P., Broadberry, S., Fukao, K., Gupta, B., Takashima, M. (2014). Japan and the Great Divergence, 725 to 1874. Retrieved from <http://www.voxeu.org/article>.
41. Understanding How Gallup Uses the Cantril Scale. Retrieved from <http://www.gallup.com/poll/122453>.
42. Cantril, H. (1965). *The Pattern of Human Concerns*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
43. Easterlin, R. A. (1974). Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence. in P.A. David and M.W. Reder (ed.), *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz*. New York: Academic Press.
44. Diener, E., Tay, L., Oishi, S. (2013). Rising Income and the Subjective Well-Being of Nations // *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 104(2), 267–276.
45. Hansen, T. (2012). Parenthood and Happiness: a Review of Folk Theories versus Empirical Evidence // *Social Indicator Results*, Vol. 108(1), 29–64.
46. Stanca, L. (2012). Suffer the Little Children: Measuring the Effect of Parenthood on Well-Being Worldwide // *Journal of Economic Behaviour Organization*, Vol. 81(3), 742–750.
47. Deaton, A. (1989). Looking for Boy-Girl Discrimination in Household Expenditure Data // *The World Bank Economic Review*, Vol. 3(1), 1–15.

48. Deaton, A., Stone, A. (2013). Two Happiness Puzzles: Economic Analysis of Subjective Well-Being // *American Economic Review: Papers & Proceedings*, Vol. 103(3), 591–597.
49. Wilson, J. Q., Kelling, G. L. (1982). Broken Windows. Retrieved from <http://www.manhattan-institute.org>.

Редакція отримала матеріал 21 вересня 2015 р.